

УДК 821.111 : 7.034.7 (092)

МАРИНА ЗУЄНКО

(Полтава)

МІФОПОЕТИЧНИЙ ЧАС І ПРОСТІР В АНГЛІЙСЬКІЙ БАРОКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Ключові слова: міфопоетика, метафізична поезія, бароко, міфопоетичний час і простір.

Категорії художнього часу і простору є константними складниками художньої картини світу письменника. Говорячи про класифікацію художнього часу і простору мистецького твору, розрізняють (за В. Халізовим) історичний, біографічний (автобіографічний), календарний, добовий час, а також реальний та ірреальний, внутрішній і зовнішній, відкритий і закритий, земний і космічний, наблизений і віддалений простір. Окремо літературознавці говорять про міфопоетичний час і простір, який тією чи тією мірою перетинається або є дотичним до вищезгадуваних часопросторових характеристик. Своєрідність міфопоетичного часопростору в різні літературні епохи і в різних країнах обумовлена культурним надбанням нації. Тут слушною видається думка літературознавця Ф.П. Федорова щодо релевантності часопросторової організації художнього тексту й загальної концепції літературної епохи: «У кожній індивідуальній свідомості присутня, перш за все, просторово-часова концепція епохи, культури» [5, с. 15]. Д.С. Наливайко зазначає: «Відомо, що духовній культурі кожної країни притаманна в кожному епоху певна системна єдність. Одні сфери духовного життя утворюють своєрідне системне ядро умонастроїв епохи, стають домінуючими, впливають на інші її сфери, у тому числі й літературу. І не лише на ідеологічну спрямованість, тематику й проблематику літературних творів, але й на їхній художній рівень, поетику і стиль» [1, с. 109].

Своєрідність часу в міфопоетичній картині світу полягає в циклічності, яка втілює одвічний кругообіг життя (народження-життя-смерть, сільськогосподарський та сезонний цикли). Міфопоетичному часу властива й універсальність,

оскільки теперішні події оцінюються з позицій сакрального минулого, більше того, межі між теперішнім, минулим і майбутнім стають менш значущими, адже на першому плані – вічне, сакральне. Відповідно міфопоетичний час і простір зливаються в одне ціле, на думку В.М. Топорова, міфопоетичний час стає формою існування простору [3, с. 23].

Опираючись на праці В.М. Топорова, розглянемо своєрідність міфопоетичного часу та простору як «основних параметрів» міфопоетичної моделі світу у творах англійських письменників доби бароко [4]. Визначення терміна «міф» (за В.М. Топоровим) можна застосувати й до з'ясування специфіки міфопоетичного просторово-часового континууму літературних творів: через звернення до культурних первнів митець актуалізує для сьогодення модель космогонічних (гармонійних) взаємин людини й усесвіту, разом із тим проектує своє бачення щодо розвитку цих взаємин у момент «тут і зараз» і в майбутньому. Літературознавець слушно зазначає: «Міф, або «міфологізований» історичний переказ поєднує в собі два аспекти – діахронічний (розповідь про минуле) та синхронічний (засіб пояснення теперішнього, а інколи й майбутнього). Цей нерозривний, двоєдиний зв'язок діахронії і синхронії – невід'ємна риса міфопоетичної моделі світу» [3, с. 161].

Так, серед основних параметрів художньої моделі міфопоетичного світу В.М. Топоров перш за все вказує на просторово-часовий. Для дослідження якого, на його думку, слід розглянути зв'язок простору і часу й відповідні образи єдиного континууму – небо, рік, світове дерево тощо, а також організацію простору і часу з указівкою на сакральні місця – святині, священні місця, і час – «священні дні», «свята».

Об'єктом нашого дослідження є збірка віршів «Метафізична поезія» (упорядкована професором Оксфордського університету Коліном Барроу / «Metaphisical Poetry» / ed. by Colin Burrow).

Згідно зі словником «Oxford Dictionary of National Biography» термін метафізична поезія є синонімічним до терміна англійська барокова поезія (1600-ті рр. – 1690-ті рр.). Серед найбільш відомих представників англійських поетів-метафізиків називають Джона Донна, Джорджа Герберта, Генрі Вогена, Ендрю Марвелла, Річарда Крешоу. Головна риса метафізичної поезії – поєднання напруги почуттів із глибокою роботою розуму, спрямованого в безкінечність в очікуванні духовного одкровення, незвичайність сплетіння емоційного й інтелектуального початків. Обраний поетичний стиль дозволив митцям висловлювати духовні пошуки людини свого часу, суперечливість її натури, відчуття особливої атмосфери епохи бароко, розуміння складних філософських категорій – Бог, Час, Життя, Смерть, Вічність та ін. У метафізичному стилі писала свої твори група митців майже століття. Зачинателем метафізичного стилю став Джон Донн, який почав писати вірші у 1592 році, а один із його послідовників, Ендрю Марвелл, помер 1678 року. Стильовою особливістю творчості цих письменників є створення «химерних» образів, які будуються на основі порівняння непоєднаних понять. Поетів називають метафізиками, а стиль метафізичним, бо художній образ є синтезом думки (метафізичних міркувань) і почуття.

Оскільки література бароко під впливом великих наукових відкриттів XVI–XVII століть пізнала безмежність світу, його здатність до постійного руху, змін та поновлення форм, то багатоманітність світу стає основним предметом творчості письменників доби бароко. Грандіозність світу у творах голови метафізичної школи поезії Джона Донна розкривається через зображення поєднаних як у межах мікрокосму окремої людини, так і в макрокосмі Всесвіту, земного й небесного, вічного й тлінного, минулого, теперішнього та майбутнього. Важливими складниками картини світу є категорії часу й простору, в яких розкриваються проблеми об'єктивного й суб'єктивного. Так, місцем дії у творчості письменника є весь усесвіт, а людина постійно знаходиться на перехресті різних просторів і часів. Усе багатство світу, його естетична невичерпність розкриваються через постійне підкреслення таїни світобудови. Звідси – атмосфера містики, чогось надзвичайного, що перебуває поза межами свідомості. За допомогою ілюзій, снів, марень митці бароко відтворювали загадковість світу. Вони завжди відчували, що в житті діють сили, вищі за людське розуміння. Ці сили сприймалися досить серйозно, тому у творах часто поряд із реальними персонажами діють міфічні істоти, а дійсне і фантастичне, реальне та ірреальне настільки тісно переплітаються, що нерідко неможливо відділити одне від одного. Усе це – єдиний світ, такий, яким бачили його люди бароко: реальний і загадковий водночас. Створюючи нову естетику, митці прагнули вийти за межі видимого світу, за грань можливого.

Категорія часу в англійській метафізичній поезії розкривається в цілісному образі часу, який має міфологічний характер. Міфологічність часу обумовлена циклічністю і повторюваністю подій у світобудові англійських поетичних творів доби бароко. Міфологічний час домінує над об'єктивним історичним часом. У такий спосіб національна картина світу поезії англійських метафізиків сягає всесвітніх масштабів.

Наприклад, збірка «Метафізична поезія», яку впорядкував Колін Барроу (2006 р.), починається з вірша Сера Генрі Воттона «A Hymn to My God in a Night of My Late Sickness», де в метафоричній формі автор описує звернення хворого до Бога, актуалізуючи в одному художньому творі декілька біблійних міфів: про народження Ісуса Христа, про спокуту людських гріхів кров'ю Христа. Ліричний сюжет розгортається в межах профанної сфери (хвороба ліричного героя) і переходить до сфери сакральної (надія на спасіння через глибоку віру в Бога). Такі динамічні зміни художньої моделі світу вірша уможливлюються через ремінісценції (наприклад, цитати з Євангелія від Іоанна («consummatum est» – укр. звершилося)). Таким чином, часопростір «тепер і зараз» розширюється в межах вірша до біблійного часу – народження Ісуса Христа, його життя, смерті і воскресіння, актуалізуючи загальнохристиянські цінності – віру в Божу милість, благодать і спасіння. Міфологічний складник у контексті вірша обумовлює створення образу часу й простору, які сягають вселенського універсуму.

*O thou great power, in whom I move,
For whom I live, to whom I die,
Behold me through thy beams of love,
Whilst on this couch of tears I lie;
And cleanse my sordid soule within,
By thy Christ's blood, the bath of sin [8, c. 3].*

Художній простір цього вірша тяжіє до монументальності, поєднання чуттєвої і матеріальної стихії з духовністю. Тема смерті й надії на вічне життя без болю розкривається через біблійні символи – «thy Crist's blood», «one rosy drop from David's seed», «his sacred breath».

Одним з образів земної святості в художній системі митців-метафізиків є любов. Формою художнього втілення цього образу є сонет. Любов як окремих храм, що знаходиться на перетині двох світів – земного і небесного, оспівується і у віршах Джона Донна. Поезія «The Good Morrow» належить до любовної лірики поета. У творі розповідається про велику перетворювальну силу кохання, яка відкриває людині саму себе і весь навколишній світ. Вірш пройнятий оптимістичним, життєрадісним пафосом.

Дж. Донн поєднує думку й почуття. Розкриваючи емоційний стан ліричного героя, напругу його душі, прагнення духовної гармонії з коханою, поет філософськи осмислює поняття «любов», визначаючи його незбагнений вплив на людину. Кохання, на думку поета, докорінно змінює світосприйняття особистості, змушує її подивитися на все довкола іншими очима. Кохання робить маленьку кімнатку, де опиняються двоє закоханих, «everywhere».

Характерний для барокової літератури прийом контрасту виявляється в поезії «The Good Morrow», де світ любові протиставляється навколишній дійсності. У творі протиставлене також тлінне й вічне, випадкове й закономірне, минуле й теперішнє. За допомогою алюзії («or snorted we in the seven sleepers' den») митець актуалізує античний час, протиставляючи вічності життя людини, пробудженої коханням. «Seven sleepers' den» (укр. схованка сімох сплячих) – цей образ стосується сімох дітей, за віру в Бога їх переслідував римський імператор. Вони знайшли собі сховок, у якому, за переказами, проспали майже два століття. Образ ранку любові, народження почуття стирає часові і просторові кордони, нівелюючи минуле і майбутнє. Міфологічний час і простір вірша розширює просторові межі однієї кімнати до всесвіту.

Сонце вважається емблемою доби бароко. Джону Донну були добре відомі дослідження Йогана Кеплера, який доводив, що сонячні орбіти мають еліптичну форму. Митці бароко радо зустрічали нову космологію, тому що вона розкривала величність божественного задуму. Архітектоніка художнього світу Джона Донна складна за структурою і водночас є цілісною, досконалою. Міфологічна свідомість зв'язала в одне ціле різнопланові компоненти цього світу. В основі міфопоетичної світобудови у творчості Джона Донна є міфопоетична модель світу, яка складається із земного світу (світу людини), небесного (сонце, зорі, місяць, інші планети й орбіти сонячної галактики) і божественного (бог як і Любов, за Джоном Донном, всюдисущі, і завдяки любові й вірі в Бога людина може сягати за межі земного світу).

У вірші «The Sun Rising» образ сонця є сюжетно-композиційним центром і організатором часопростору вірша, довкола нього по своїй орбіті обертається Земля. Цю думку в метафоричній формі розкрив Джон Донн, описуючи кімнату закоханих, центром якої є сонце. Архетип сонця в цьому вірші є ключовим у створенні міфопоетичної картини світу, в якому духовний і матеріальний світи співіснують в гармонійній єдності.

*Thou, Sun, art half as happy as we,
In that the world's contracted thus;
Thine age asks ease, and since thy duties be
To warm the world, that's done in warming us.
Shine here to us, and thou art everywhere;
This bed thy center is, these walls thy sphere [8, c. 8].*

У когорті письменників-метафізиків були й жінки, зокрема Кетрін Філіпс (Katherine Philips), яка писала під псевдонімом Орінда (з латинської мови означає золото, гарний). У більшості її віршів розкривається мотив дружби як духовного зв'язку між двома людьми. Більшість своїх віршів про дружбу вона присвячує своїй подрузі – Лукасії. Під псевдонімом Лукасії була її подруга – Анна Оуен. Імена своїм ліричним героям (так само, як і членам створеного нею Платонічного товариства друзів) Кетрін Філіпс добирала із творів драматурга Вільяма Картрайта. Кетрін Філіпс була послідовницею «метафізичної школи» Джона Донна і писала про жіночу дружбу. Джон Донн був прихильником неоплатонізму, у якому в химерний спосіб було поєднано християнство і язичництво. Італійські неоплатоніки Марсіліо Фічіно, Піко делла Мірандола, Леоне Ебрео обґрунтували вчення про любов, дружбу як єдність двох людей, які в образі друга, коханого (коханої) пізнають образ Творця. Ідеї неоплатонізму сповідувала і Кетрін Філіпс.

Актуалізуючи ренесансні уявлення про людину як центр усесвіту і християнські доктрини про безсмертя людської душі у вірші «To My Excellent Lucasia, on our Friendship», Кетрін Філіпс створює образ ліричної героїні Лукасії як утілення всесвіту для ліричного оповідача (авторського «я») і разом із тим зливається з ліричним оповідачем, стає одним цілим: «When I could say without a crime/ I am not thine, but thee» [6, c. 240] (укр. дослівно «Коли я можу сказати без прикрас, / що я не твоя, а є тобою»). Міфологічна картина світу, згідно з якою тіла заселяють душі, розкривається у вірші в досить химерний спосіб, коли дві душі і два тіла стають єдиним цілим, створюють певний «каркас», який проживає життя одне одного («This carcass breathed and walked and slept») [6, c. 240].

Таким чином, в англійській метафізичній поезії втілено нові уявлення про розмаїття світу, його драматичну складність і вічну мінливість. Художньому світу бароко властива ідея про подвійність і протиріччя людського життя, про вічну боротьбу добра і зла. Земним храмом для поетів-метафізиків є Любов. Поети утверджують думку про велич і життєдайну силу любові, яка здатна змінити весь світ, бо тільки внутрішнє життя є справжнім життям людини, сферою існування духу. Кохання зображується в поезії як своєрідне прозріння серця, відкриття Вічності в земному почутті. Матеріальний і духовний світи в ліриці митців об'єднуються за допомогою біблійних, античних міфологем і вможливають гармонійне співіснування людини у всесвіті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Наливайко Д. С. Доминанты национальных культур и межнациональные общения / Д. С. Наливайко // Известия АН СССР. – 1990. – № 2. – С. 108–118. – (Серия литературы и языка).
2. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства) : підруч. для гуманітаріїв / А. О. Ткаченко. – К. : Правда Ярославичів, 1997. – 448 с.
3. Топоров В. Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ : Исследования в области мифопоэтического : Избранное / В. Н. Топоров. – М. : Прогресс, 1995. – 624 с.
4. Топоров В. Н. О мифопоэтическом пространстве / В. Н. Топоров. – Pisa : Eciq, 1994. – 316 с.
5. Федоров Ф. П. Романтический художественный мир : пространство и время / Ф. П. Федоров / – Рига : Зинанте, 1988. – 456 с.
6. Bennet J. Four Metaphysical Poets : Donne, Herbert, Vaughan, Crashaw / Joan Bennet. – Cambridge, 1953. – 317 p.
7. Burrow C. Metaphysical Poetry [Електронний ресурс] / Collin Burrow // Oxford Dictionary National Biography. – Режим доступу до словника : <http://www.oxforddnb.com/public/themes/95/95605.html>
8. Donne J. The Complete English Poems / John Donne. – London : Everyman's library, 1991. – 570 p.
9. Metaphysical Poetry / Collin Burrow. – London : Penguin Books Ltd., 2006. – 400 p.

МАРИНА ЗУЕНКО

МИФОПОЭТИЧЕСКОЕ ВРЕМЯ И ПРОСТРАНСТВО В АНГЛИЙСКОЙ БАРОККОВОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

В статье исследуется мифопоэтическое время и пространство в английской метафизической лирике. Определено, что мифопоэтическая картина мира в лирике поэтов-метафизиков является дуалистической: земной и небесный миры, вечное и моментальное сосуществуют и объединяются в лирическом произведении с помощью античных и христианских мифологем.

Ключевые слова: мифопоэтика, метафизическая поэзия, барокко, мифопоэтическое время и пространство.

MARYNA ZUYENKO

MYTHOPOEIC TIME AND SPACE IN THE ENGLISH BAROQUE LITERATURE

The article deals with mythopoeic time and space in the English metaphysical poetry. The mythopoeic world is considered to have dualistic nature in the poetry by metaphysical artists such as earthy and heavenly worlds, eternal and instant coexist and are joined in the lyrical text with the help of antique and Christian mythical elements.

Key words: mythopoeia, metaphysical poetry, baroque, mythopoeic time and space.

Одержано 12.12.2013 р.